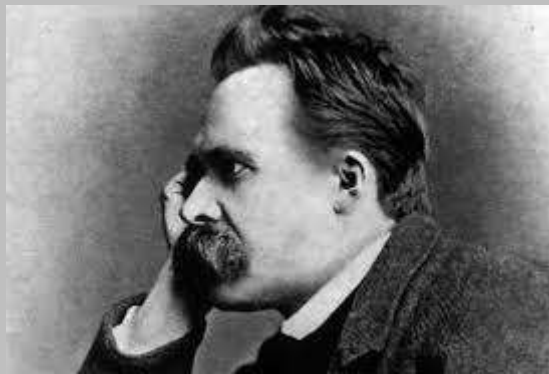

Ο Νίτσε και η κλασική Φιλολογία

Γράφει ο: Θ. Δ. Παπαγγελής*

Με πανεπιστημιακή έδρα στην κλασική φιλολογία στα 25 του, ο γερμανός φιλόσοφος ήρθε σε ρήξη με τη φιλολογική ορθοδοξία της εποχής, ανέτρεψε τον τρόπο μελέτης της ελληνικής αρχαιότητας, ενώ αγνοήθηκε από τους ομοτέχνους του οι οποίοι τον χαρακτήρισαν «ερασιτέχνη»

Η θητεία του στην κλασική φιλολογία

Εφέτος συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από τον θάνατο του Φρειδερίκου Νίτσε, και η επετειακή συγκομιδή (κυρίως στον γερμανόφωνο κόσμο αλλά όχι μόνο σ' αυτόν) υπήρξε ιδιαίτερα ικανοποιητική. Φυσικά στο μνημόσυνο, όπου τον πρώτο λόγο είχαν οι φιλόσοφοι και οι ιστορικοί της φιλοσοφίας, ακούστηκαν τα αναμενόμενα για τη ζώσα και δρώσα παρουσία του Νίτσε. Το μέτρο αυτής της παρουσίας δεν δίνεται από τις επιβιώσεις και μετενσαρκώσεις του νιτσεϊκού «υπερανθρώπου» ούτε, υποθέτω, από τη νιτσεϊκή αντιχριστιανική πολεμική αλλά μάλλον από την επικαιρότητα της φιλοσοφικής γραφής του Νίτσε καθ' εαυτήν, αφού η γραφή αυτή αμφισβητεί (ή, αν θέλουμε, αποδομεί) τις μεταφυσικές βεβαιότητες του δυτικού φιλοσοφικού στοχασμού την ίδια ακριβώς στιγμή που φαίνεται, με τον δικό της τρόπο, να τις διακονεί και να τις προπαγανδίζει. Μέσα από τις αντίρροπες αναγνώσεις στις οποίες υπέβαλαν τον Νίτσε ο Χάιντεγκερ και ο Ντεριντά φαίνεται καθαρά τόσο το πρόβλημα όσο και η πρόδρομη θέση του Νίτσε στο τοπίο της σύγχρονης μεταμοντέρνας «απορίας». Από την άποψη αυτή, η επέτειος αφορά εξίσου τους θεωρητικούς της λογοτεχνίας. Δεν αφορά υποθέτω τους φεμινιστές («Πηγαίνεις σε γυναίκα; Μην ξεχάσεις να πάρεις μαζί σου το

μαστίγιο» είχε γνωμοδοτήσει ο μακαρίτης)· το ερώτημα ωστόσο αυτού του κειμένου είναι αν και πόσο η επέτειος αφορά τους κλασικούς φιλόλογους.

Το τρομερό παιδί

Γιατί βέβαια, όπως δεν είναι και τόσο γνωστό, ο Νίτσε σπούδασε και δίδαξε ως πανεπιστημιακός καθηγητής κλασική φιλολογία· έγραψε και δημοσίευσε ακραιφνώς φιλολογικές μελέτες και άρθρα, και υπήρξε ιδρυτής μιας τουλάχιστον ένωσης κλασικών φιλόλογων σε μια από τις «ηρωικότερες» περιόδους της γερμανικής κλασικής φιλολογίας. Από την άλλη μεριά οι σημαντικότεροι από τους συγχρόνους του κλασικούς φιλόλογους αρνήθηκαν να τον αναγνωρίσουν ως ομότεχνο, πολλοί από τους μεταγενέστερους δεν πληροφορήθηκαν ποτέ τη θητεία του στην κλασική φιλολογία, και η μνήμη του στην τρέχουσα βιβλιογραφία αιχμής είναι σχεδόν μηδενική. Το γεγονός γίνεται ακόμη πιο δυσερμήνευτο, όταν κανείς λάβει υπόψη του ότι ο Νίτσε («παιδί θαύμα» με πανεπιστημιακή έδρα στα 25 του) στοχάστηκε με ιδιαίτερη ζέση πάνω σε ένα πρόγραμμα αναπροσανατολισμού των κλασικών σπουδών μέσα στο πανεπιστήμιο, επιχείρησε να προσδιορίσει την ατζέντα του σύγχρονου κλασικού φιλόλογου και άφησε σημειώσεις και σχεδιάσματα για τη θέση της κλασικής φιλολογίας στο επιστημολογικό σκηνικό του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα.

Το τρομερό παιδί κηρύχτηκε αποσυνάγωγο κυρίως μετά τη δημοσίευση της «Γέννησης της Τραγωδίας» το 1872. Η μελέτη θεωρήθηκε μεθοδολογικά απαράδεκτη από το «καθεστηκός» φιλολογικό σινάφι της εποχής που, με πρωθιερέα τον χαλκέντερο Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, καλλιεργούσε με πρωσική πειθαρχία και φιλοπονία ένα ιδεώδες θετικιστικής και ιστορικιστικής αρχαιογνωσίας. Οι επιδόσεις και τα επιτεύγματα αυτής της σχολής, που είχε το ζωτικό της κέντρο στο Βερολίνο, δεν μπορούν να αμφισβητηθούν: η υπερσυγκέντρωση φιλολογικής «πρώτης ύλης» και αρχαιογνωστικών πηγών στη γερμανική πρωτεύουσα ενέπνευσε μνημειώδη εκδοτικά εγχειρήματα στις περιοχές των αρχαίων παπύρων, της αρχαίας ιατρικής, των αποσπασμάτων των ελλήνων ιστορικών και των προσωκρατικών φιλοσόφων.

Η προγραμματική φιλοδοξία αυτής της αρχαιοδιφικής «βαριάς βιομηχανίας» ήταν η μελέτη της αρχαιότητας «καθ' εαυτήν» μια τιτανική προσπάθεια, όπου ο ιστορικιστικός θετικισμός και η αυστηρή πραγματολογία δεν άφησαν χώρο ούτε για το παιχνίδι της συγχρονικής πρόσληψης ούτε για ερμηνευτικές αναγωγές που είχαν την αφετηρία τους σε εξωφιλολογικές θεωρήσεις των δεδομένων. Παράγωγο αυτού του αρχαιογνωστικού δόγματος ήταν ένα

συγκεκριμένο ιδεώδες κλασικιστικού ουμανισμού που κυριαρχούσε στη γερμανική εκπαίδευση. Η «Γέννηση της Τραγωδίας», αλλά και οι διάσπαρτες παρεμβάσεις του Νίτσε με άλλες ευκαιρίες, απειλούσαν ακριβώς αυτό το δίδυμο ερευνητικής-μεθοδολογικής και εκπαιδευτικής ορθοδοξίας.

Από καθαρά θεματική άποψη ο Νίτσε μετέθεσε την έμφαση από την κλασική στην προκλασική και αρχαϊκή περίοδο της αρχαιοελληνικής γραμματείας, πριμοδοτώντας κυρίως τον Όμηρο, την πρώιμη λυρική ποίηση και την προπλατωνική φιλοσοφική σκέψη. Η κρίσιμη ρήξη όμως με τη φιλολογική ορθοδοξία της εποχής του οφειλόταν κυρίως στην αντιστορικιστική του θεώρηση και στην αμετακίνητη πεποίθησή του ότι η ελληνική αρχαιότητα πρέπει να μελετηθεί όχι εργαστηριακά και «καθ' εαυτήν» αλλά ως το παραδειγματικότερο σημείο αναφοράς και ο πιο αξιόπιστος γνώμονας «για την ερμηνεία του σύγχρονου πολιτισμού». Στο πλαίσιο αυτής της αναθεωρητικής φιλολογικής γνωσιολογίας, ο Νίτσε συγκρότησε ένα βασικό ερωτηματολόγιο: Σε τι χρησιμεύει η αρχαιοελληνική θεολογία; Ποια είναι η σημασία της τραγικής τέχνης για τον ελληνικό πνευματικό πολιτισμό; Ποια είναι η λειτουργική σημασία του μύθου; Πώς αναδύονται μια «προς ανάγνωσιν λογοτεχνία» και το αναγνωριστικό της κοινό; Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε μια κουλτούρα «προφορικότητας» και σε μια κουλτούρα «γραπτότητας»; Ποια είναι η χρήση και η χρησιμότητα της ιστορίας;

Η εκδίκηση του «ερασιτέχνη»

Το νιτσεϊκό φιλολογικό πρόγραμμα συνέβαλε έτσι σε μια στροφή προς τη μελέτη της κοινωνιοψυχολογικής γενεαλογίας της αρχαίας ελληνικής κουλτούρας. Ο αναπροσανατολισμός αυτός έγινε ήδη αισθητός στις μελέτες της πρώτης γενιάς των μαθητών του Wilamowitz. «Όποιος μαθαίνει κλασική φιλολογία από τον Νίτσε» είχε προειδοποιήσει αυστηρά ένας από τους μεγιστάνες της παλιότερης σχολής «είναι καταδικασμένος να μείνει για πάντα ερασιτέχνης». Ο «ερασιτέχνης» πήρε την εκδίκησή του πολύ νωρίς· και το σημαντικότερο, συνεχίζει να εκδικείται και σήμερα, κυρίως σήμερα όχι τόσο στον γερμανόφωνο όσο στον αγγλόφωνο κόσμο, όπου η «προοδευτική» πτέρυγα της κλασικής φιλολογίας, τα τελευταία 20 περίπου χρόνια, υιοθετεί με αύξουσα παρρησία και συστηματικότητα σύνθετα ερμηνευτικά μοντέλα, τα οποία ακριβώς επιχειρούν να απαντήσουν με εγρήγορση και επάρκεια σε ορισμένα από τα κρίσιμα ερωτήματα που έθεσε ο Νίτσε.

Η αρνητική υποδοχή που επιφύλαξαν στον Νίτσε οι πιο «έγκριτοι» και «ακαδημαϊκοί» σύγχρονοί του κλασικοί φιλόλογοι λειτούργησε για πολύ καιρό ως ένα είδος *damnatio memoriae* καταδίκη σε λήθη. Τώρα που ο Νίτσε πάει να γίνει «cult figure», αυτό μάλλον θα αλλάξει. Αυτό που δεν αλλάζει εύκολα είναι η αντίληψη μιας μερίδας κλασικών φιλολόγων ακόμη και σήμερα ότι η κλασική φιλολογία τύπου Wilamowitz είναι επαγγελματική, ενώ αυτή που προσπαθεί να απαντήσει στα ερωτήματα του Νίτσε είναι, στην καλύτερη περίπτωση, ερασιτεχνική. Το ζήτημα είναι άμεσα συναρτημένο με την επιβίωση του κλάδου, γι' αυτό και θα πρέπει να επανέλθουμε εν καιρώ.

* Ο κ. Θεόδωρος Δ. Παπαγγελής είναι καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Δημοσιευμένο στο Βήμα της 19-11-2000 <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=128076>